

Sigitas Narbutas

TREČIASIS BROLIS
MINTYS APIE LITERATŪROS ISTORIJOS
GALIMYBĘ

I

Pasirodžius Juozo Girdzijausko kartu su kitais parašytai XIX a. lietuvių literatūros istorijai¹ buvo pareikšta kritiškų visuomenės, pirmiausia literatūrologinės, abejonių, ar apskritai šiandien reikalingas „toks“ veikalas². 2003 m. spalio 22–24 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko tarptautinė konferencija, skirta šios srities problemoms aptarti (jos medžiaga spausdinama kitame *Senosios Lietuvos literatūros* tome). Galiausiai 2004 m. sausio mėn. buvo publikuotas literatūrologės Aušros Jurgutienės straipsnis, kuriuo diskusiją dėl literatūros istorijos pamėginta perkelti iš uždaros akademinės į didesnę auditoriją³.

Patys savaime šie literatūros mokslo įvykiai neturėtų ypatingos reikšmės, jeigu ne juos lydinčios aplinkybės ir padėtis, kurioje nūnai atsidūrusi teorinė humanitarų mintis. Mat jie laikytini tam tikrais ženklais, liudijančiais, jog ir čia atėjo laikas tos pačios tematikos ir reikšmės svarstymams, kokie Europoje paskutinįsyk prasidėjo šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje⁴. Kol kas pasitenkinsime, nurodydami, jog tokio pobūdžio veiklą paskatino pastarųjų dviejų šimtmečių

¹ *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, [autoriai: Eligijus Daugnora ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, XIII, [1], 902 p.

² Žr. diskusijos, įvykusios VU Kazimiero Būgos auditorijoje 2002 m. balandžio 25 d., medžiaga, publikuota tų metų birželio 18 d. internete adresu: http://www.literatura.lt/TXT/E-202/disk_19a.htm.

³ Aušra Jurgutienė, „Globalizmo iššūkis nacionalinei literatūros istorijai“, in: *Metai*, 2004, nr. 1, p. 89–97.

⁴ Čia priimame vertinimą, kurį vieno reikšmingo straipsnių rinkinio pratarinėje pateikė literatūros istorikas, filosofas Hansas Robertas Jaussas (1921–1997), žr.: Hans Robert Jauss, *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1970, p. 7.

europinės humanitarikos, pirmiausia istoriosofijos bei istoriografijos raida⁵, tai raidai skirtos analizės⁶ ir įvairios prognozės.

Aukščiau paminėtus kelis, regis, lituanistinės visuomenės ramybės nesudrumstusius įvykius iš kitų išskyrėme neatsitiktinai ir dar dėl vienos priežasties. Mūsų akimis, jie rodo, jog lituanistikoje, pirmiausia literatūros moksle, prieita prie nuomonės apie būtinybę svarstyti vyresnės kartos lituanistų vykdomus istoriografijos darbus, įvertinti būsimų tyrinėjimų perspektyvas ir taip atsispirti kai kurių aukštesnes pareigas einančių asmenų reikalavimui trūks plyš duoti pozityvistinių nacionalinės literatūros istorijos veikalų. Štai tokiomis aplinkybėmis galima kelti tuos pačius klausimus, į kuriuos ir nū tebeieškoma atsakymo (suprantama, laukiamų atsakymų lauką pirmiausia sukonkretinant ir apibrėžiant lietuvių literatūra, kad ir kaip įvairiai ją suprastume): ar lietuvių literatūros istorija įmanoma iš viso? Jei taip, kokia ji galėtų ir turėtų būti?

Tokie patys klausimai užduodami minėtame A. Jurgutienės straipsnyje. Jame daug kritikos išsakoma minėtai XIX a. literatūros istorijai, taip pat Vytauto Kubiliaus parašytai „XX amžiaus literatūrai“⁷. Žinoma literatūros mokslininkė abiem autoriams prikiša tam tikrą teorinių intencijų pozityvizmą ir pasenusio literatūros istorijos modelio naudojimą rašant šiuos kapitalinius lituanistikos darbus. (Nors abu autoriai šiuose veikaluose atvirai reiškia teorines nuostatas, kritikuojamas ne tik A. Jurgutienės, bet ir viso jaunesnės kartos tyrinėtojų būrio, vis dėlto negalima nematyti ir dar vienos šių istorijų ypatybės: jų realizavimas skiriasi nuo to, apie kurį pratarmėse kalba autoriai, o abiejų veikalų turinio ypatybėmis, jų medžiagos aprėptimi galima atremti daugumą kritikos priekaištų. Na, bet svarstymas apie tai nuvestų šio straipsnio mintį į šalį nuo pagrindinės temos.) Iš dalies sutinkant su

⁵ Literatūros šiuo klausimu sąrašas yra milžiniškas. Iš paskutiniųjų analitinių jos apžvalgų galima nurodyti: Donald R. Kelley, *Fortunes of History: Historical Inquiry from Herder to Huizinga*, New Haven; London: Yale University Press, 2003. Informacijos apie reikšmingų idėjų per pastaruosius du šimtmečius pasiūliusius vokiečių autorius galima rasti antologijoje: *Opowiadanie historii w niemieckiej refleksji teoretycznohistorycznej i literaturoznawczej od oświecenia do współczesności*, wybór, przekład i opracowanie Jerzy Kałużny, (*Poznańska Biblioteka Niemiecka*), Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003. Lietuviškai apie tai galima daugiau sužinoti iš: Zenonas Norkus, *Istorika*, Vilnius: Taura, 1996.

⁶ Jų apžvalga pateikiama: David Perkins, *Is literary history possible?*, Baltimore; London: The John Hopkins University Press, 1993 (1-asis leid. išėjo 1992).

⁷ Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995 (1996²).

jos pareikšta kritika privalu nurodyti neabejotiną šio straipsnio vertę: jis liudija, kad bent jaunesnės kartos lituanistų literatūros mokslininkų netenkina esama literatūrologijos (pirmiausia tos jos dalies, kurios tyrimų objektą sudaro raštijos paminklai) padėtis. Jie svarsto apie poreikį literatūros istorijoje surasti vietos įvairiems sinchroniniams bei diachroniniams kontekstinio turinio įvykiams, reiškiniams bei faktams, iki šiol tebesantiems senojo modelio literatūros istorijų paribyje, taip pat nurodo būtinybę pasitelkti naujų instrumentų, per pastaruosius penkiasdešimt metų nukaltų fenomenologijos, hermeneutikos ir kitose postmodernistinėse kalvėse. Ir taip iš esmės darsyk atsakyti į kai kuriuos amžinuosius klausimus: kas šiandien mums yra literatūra? Kas yra praeitis ir kas istorija? Kokia šių fenomenų reikšmė ir vertė mums? – Radus daugumą tenkinantį atsakymą į šiuos galima būtų sugrįžti ir prie aukščiau iškeltųjų klausimų.

II

Mus supa įvairialaikiai daiktai. Daugumą iš jų mes naudojame, realizuodami savo sumanymus ir siekdami tam tikrų praktinės ar kitokios veiklos tikslų. Pavyzdžiui, popieriaus lapas, kompiuteris, rašomasis stalas kol kas atlieka savo funkcijas rengiant šį ar kokį kitą straipsnį, rašant šios ar kokios kitos istorijos apmatius. Kitų daiktų funkcionalumas yra sumenkęs dėl pradingusių veiklos rūšių, kurioms jie buvo naudojami, pavyzdžiui, žąsies plunksna, rašalinė ar abakas muziejuje informuos apie tam tikrus dalykus, dažniau lankytojiui įdomius, o retsykais – netgi svarbius (žinia, jei apie juos tinkamai papasakos įgudęs ekskursijų vadovas). Taigi nei „aš“, nei kitas asmuo, nei „ši“, nei kita vieta popieriaus lape, kompiuteryje ar rašomajame stale kol kas nepajėgs pažadinti jų „istorinės atminties“, nes jie jos paprasčiausiai neturi. Istorija juose dar „negyvena“. Kad taip būtų, reikalingos mažiausiai dvi sąlygos: dabarties daiktai turi tapti praeities liudytojais, kitaip tariant, juos ir mus turi atskirti tam tikras laiko tarpsnis – ta ypatingo turinio erdvė, kurioje gali egzistuoti mus ir daiktus siejantys ypatingi ryšiai, – o mes turime pasiryžti tuos daiktus prakalbinti, kadangi be mūsų valios ir minties jie liks krūva mažai kam reikalingų prekių sendaikčių turguje. Ir tik vidinis mūsų poreikis vystyti dvasines galias, plėsti kultūros akiratį nelyginant minėtasis ekskursijų vadovas gali suteikti tiems daiktams naujos prasmės, t.y. pažadinti juose tūnantį šiuolaikiškumo fenomeną.

Svarstydamas apie pastarąjį, Benedetto Croce dar 1913 m. yra nurodęs vieną mūsų reikalui svarbią ypatybę:

Dokumentas ir kritika, gyvenimas ir mąstymas – štai tikrieji istorijos šaltiniai, kitais žodžiais, abu istorinės sintezės elementai, tačiau kaip tokie jie neegzistuoja pirmiau istorijos ar sintezės tarsi koks išvaizduojamas rezervuaras, prie kurio istorikas atskuba su savuoju kibiru. Jie glūdi viduje istorijos, viduje sintezės, nes yra jų sukurti ir patys jas kuria. Istorija, kurios šaltiniai tariamai egzistuoja ne joje pačioje, laikytina tikrų tikriausia chimera, ir tokią chimera privalu atmesti taip pat kaip pamėklę tokios istorijos, kurios priekyje žengia kronika. Tai dvi apgaulingos sampratos, kurios iš esmės yra viena ir tas pat. Šaltiniai, kuriuos empirikas traktuoja kaip daktą, o taip pat ir kronika, kuri yra šių daiktų sancaupa, eina ne prieš istoriją, o seka paskui ją. Ir kas gi atsitiktų su istorija, kuri lauktų savosios gimtios iš to, kas seka jai iš paskos, iš to, kas egzistuoja už jos? Daiktas gimdo daiktą, o ne mintį. Pagimdyta daiktų, istorija pati taptų daiktu, kitaip tariant, kažkuo neegzistuojančiu⁸.

Ilgesnę B. Croce's mintį pacitavome, norėdami pagrįsti aukščiau išdėstytus savo samprotavimus: istorija turime vadinti faktą (faktų: įvykių, dokumentų ir pan., grupę), kuri savo valios ir minties aktu, siekdami dvasinės raidos, galime aktualizuoti kaip svarbų dabarčiai reiškinį. Mūsų mintis bei valia, pasireiškiantys apie minėtąjį faktą rašomu tekstu, yra lygiai svarbūs istorijos šaltiniai kaip ir daiktai, kol jie, nevirtę dabarties patarėjais ar mokytojais, tebėra kitų laikų liudytojais.

Priežasčių šiandien vėl mąstyti apie naujos literatūros istorijos galimybę turbūt galima nurodyti ir daugiau. Be vidinių asmenybės paskatų tobulėti dvasiškai, būtina nurodyti dar vieną – visuomeninės prigimties – priežastį. Pirmąsyk prieš dešimtmetį, antrąsyk šiemet pasikeitus politinei padėčiai Lietuvai tenka intensyvinti kultūrinio identiteto ugdymo ir puoselėjimo darbus. Ir jei pirmąjį – išsivadavimo iš sovietinės okupacijos – laikotarpį kartu su kitais kultūrų sąvartos artefaktais įtvirtina bei žymi visos trys minėtos lietuvių literatūros istorijos dalys⁹, tai šiandien būtina vėl pradėti svarstyimą, kokias kultūrinio

⁸ Versta iš: Benedetto Croce, *Zur Theorie und Geschichte der Historiographie*, aus dem Italienischen übersetzt von Enrico Pizzo, Tübingen: Verlag von J.C.B. Mohr, 1915, p. 13–14.

⁹ Be jau minėtų J. Girdzijauskos bei V. Kubiliaus veikalų, ją taip pat sudaro ir šis: Eugenija Ulčinaičė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

identiteto trajektorijas reiktų brėžti tokioje – vėl naujoje – istorijoje. Tikėtina, kad globalizacijos sąlygomis¹⁰ susidoroti su šia užduotimi bus ne mažiau sunku nei anksčiau. Drąsina tai, kad pats tokio veikalo rašymo modelis dėl savo universalumo turėtų išlikti nepakitęs. Būsimos istorijos rašovai kaip jų andainykščiai mokytojai turės faktus, įvykius, biografijas sutvarkyti chronologiškai, t. y. išdėstyti chronologine tvarka; taip pat jie privalės, taikliai Davido Perkinso apibūdinimu, būsimam pasakojimui surasti reikšmingų „herojų“ (loginių subjektų, idėjų, suteikiančių visam tekstui ar paskiroms jo dalims vientisumo, tolydumo); galiausiai jie savo pasakojimui turės suteikti tam tikrų pavidalų, ir ne bet kokių, o numatomiems skaitytojams suprantamų, t. y. leidžiančių tą pasakojimą identifikuoti pagal įvairius: žanro, turinio ir pan., kriterijus¹¹.

Nieku būdu negalima ignoruoti vidinio mūsų poreikio vystyti dvasines savo galias istorijos pagrindu. Mat tokia veikla geriausiai charakterizuoja mus kaip europiečius. Istorija visuomet svarbi europiečiui: mes tikime, kad jos gaivalas tarsi koks pasakos trečiasis brolis suteikia prasmės dabarčiai (ir šiam pasakojimui) ir leidžia viltingai pareikšti, jog ateitis tikrai egzistuoja, ji vienu metu stos dabarties vietoje ir tikriausiai bus gražesnė. Šitaip kalbėti ir tikėtis supratimo galiu ne visur, o pirmiausia tame Europos pakraštyje, kuriame likimo valia mums teko gimi. (Senesnės kultūros Azijos gyventojas, pragmatiškąsias vertybes priekyje statantis amerikietis, neneigdamas istorijos reikšmės, diachronizmui, kultūros tradicijai teikia kitą prasmę ir suranda jai kitą vietą.) Plačiai suprantama istorija europiečiui yra tapusi tarsi kokia vežimo ašimi, apie kurią jau keletą tūkstantmečių sukasi vieno iš svarbiųjų žmonijos išradimų, esmingai pakeitusių kultūros raidą, o būtent, įprasminto laiko, civilizotos būties rato stipiniai. Kaip taikliai yra pastebėjęs Ernstas Robertas Curtius, istoriškumas yra

¹⁰ Sekdami Johnu Tomlinsonu, globalizaciją suprantame ne kaip kažką svetima ir nesuprantama, todėl bauginanti, o kaip „greitai besiplėtojanti ir nuolat tankėjanti tarpusavio ryšių bei tarpusavio priklausomybės tinklą, būdingą šiuolaikiniam socialiniam gyvenimui“, cit. iš: John Tomlinson, *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė, (*Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Mintis, 2002, p. 12. Nesutikdami su J. Tomlinsono mintimis apie šios globalizacijos unikalumą, pridėsime, jog, mūsų požiūriu, globalizacija nėra unikalus reiškinys: Europoje ji jau buvo išgyventa mažiausiai du kartus: po Aleksandro Makedoniečio užkariavimų ir po Romos imperijos susidarymo, palengvinusio vėlesnį krikščionybės ir lotyniškosios kultūros išplitimą nuo Balkanų prieskalnių iki ūkanotojo Albiono.

¹¹ David Perkins, *Is literary history possible*, p. 42.

esminis Europos kultūrų bruožas. Ir svarbiają, esminę jo turinio dalį nuo senovės Graikijos užima ne kas kita, kaip tiksliai dailioji literatūra¹². Homerui, Hesiodui, Platonui, Vergilijui, Horacijui, Senekai, vėliau Bažnyčios Tėvų ir Mokytojų raštams, Dantei, Šekspyriui ir Gėtėi iki pat šiandien mes teikiame daugiau reikšmės, nei vien tik reikšmingų kultūros tekstų autoriams.

Mums galinčių prasmingais tapti daiktų (pirmiausia raštijos paminklų) aprėptis gali būti labai įvairi: gausesnė ar menkesnė, sudėtingesnė ar paprastesnė ir t.t. Nuo jos daugiausia priklauso tai, ką mes paskui, tenkindami savo vidinį poreikį ir tam tikroms daiktų grupėms teikdami *ypatingos* reikšmės, pavadinsime lietuvių (latvių, lenkų, rusų ar pan.) literatūros istorija. Čia ypač svarbūs du dalykai: literatūros istorijai pasiryžusio asmens dvasinis akiratis, jautrumas kultūriniam gyvenamojo meto iššūkiams, mokėjimas į juos deramu būdu atsiliepti ir – antra – gebėjimas iš esmės bei prigimties vienodus daiktus skirti ne tik neišardant, bet ir nepažeidžiant tam tikrų saitų, netreniruota akimi sunkiau įžiūrimų komunikacinių kanalų, kurie tuos daiktus sujungia į epochinius (ar civilizacinius) darinius. Skiriant būtina iš akių neišleisti to, ką filosofai apibūdina kaip visuotinybę. (Kita proga B. Croce taip apibūdino šią padėtį:

Istorija – tai mintis ir mintis apie visuotinybę, apie visuotinybę jos konkretybėje ir todėl besireiškiančia atskiryste. Nėra tokio reiškinių, kad ir koks menkas jis atrodo, kurį būtų galima suvokti, t.y. bei realiai apmąstyti bei

¹² Ernst Robert Curtius, *Literatura europejska i lacińskie średniowiecze*, tłumaczenie i opracowanie Andrzej Borowski, wyd. 2-ie, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 1997, p. 12–13, 15 ir ypač 17–18: „Europos literatūra yra Europos kultūros bendraamžė, kadangi jos kartu gyvuoja apie dvidešimt šešis amžius (skaičiuojant nuo Homero iki Gėtės). Tas, kas išmano tik apie šešis ar septynis amžius, o žinių apie likusius semiasi iš vadovėlių ar mokslo veikalų, primena keliautoją, kuris apie Italiją susidarė nuomonę, pabuvojęs tik tarp Alpių ir Arno, o visa kita sužinojo iš Baedekerio. Tas, kas išmano tik Viduramžius ir Naujuosius laikus, iš esmės neturi supratimo nei apie viena, nei apie kita. Jis siaurame savo akiratyje susiduria su tokiomis sąvokomis kaip „epika“, „klasicizmas“, „barokas“ (arba manierizmas) bei daugeliu kitų, kurių istoriją ir reikšmę galima suprasti tik žinant ankstesniųjų Europos literatūros epochų kontekstą. Norint aprėpti literatūrą kaip visumą, būtina reikia „apsigyventi“ kiekvienoje epochoje – nuo Homero iki Gėtės. Žinių, kurios leistų tai padaryti, beje, neįmanoma pasisemti iš vadovėlio, net jeigu toks vadovėlis ir būtų. Teisė tapti Europos literatūros piliečiu gauna tik tas, kas daugelį metų praleido skirtingose jos srityse, dažnai keliaudamas iš vienos į kitą. Europiečiu tampa tas, kas jau anksčiau yra tapęs „Romos piliečiu“ (*civis Romanus*)“.

apibrėžti savybes, kaip kitaip, kaip visuotinį reiškinį. Pati paprasčiausia, t.y. svarbiausia istorijos raiškos forma yra sprendiniai, egzistuojantys kaip neišardoma individualaus ir visuotinio pradų sintezė. Vartojant seną mokyklinę terminologiją, kurią galbūt būtų prasminga išsaugoti, individualus pradas vadinamas sprendinio subjektu, o visuotinis – jo predikatu. Tačiau kiekvienam, kuris pratęs savo kalboje vadovautis mintimi, tikruoju istorijos subjektu kaip tiktai būna predikatas, o tikruoju predikatu – subjektas; kitaip tariant, sprendžiant visuotinybė apibūdinama individualizacijos keliu. Galbūt toks tvirtinimas atrodo kaip pernelyg sudėtinga filosofinė gudrybė, bet viską galima paaiškinti visai nesikišant į vadinamąją filosofų apibrėžtą sritį, o būtent, paprasčiausiai stebint, nes kiekvienas mąstantis žmogus, paklaustas, koks yra poezijos istorijos subjektas, aišku, neatsakys: Dantė arba Šekspyras, italų arba anglų poezija, arba žinomų mums eilėraščių rinkiniai; jis atsakys: poezija, t.y. tai, kas bendra; svarstydamas apie socialinės ar politinės istorijos subjektą, toks žmogus nenurodys nei Graikijos, nei Romos, nei Prancūzijos, nei Vokietijos, netgi jų visų kartu, o pasakys: kultūra, civilizacija, progresas, laisvė ar dar ką nors kita, kas priskiriama visuotinybei.¹³)

Ilgesnę citatą pateikėme, norėdami mintį gražinti prie aukščiau minėtos ypatingo turinio erdvės, kurioje gali egzistuoti mus ir mums reikšmingus daiktus siejantys ypatingi ryšiai. Juos grindžia, jie laikosi visuotinybe, bet mes literatūros istoriją rašome, t.y. tam tikro pobūdžio vertikalius vertybinius ryšius materializuojame ir save su tam tikra mūsų aiškinimo bei vertinimo reikalinga objektų grupe susaistome, taip pat konstatuodami horizontalių, t.y. vienalaikių, ryšių buvimą ir laikydami juos ypač reikšmingais raštijos paminklo ar kito literatūros fakto vertinimui. Šitaip apibūdinti literatūros istorikui tenkanti uždavinį man atrodo ypač prasminga štai dėl ko. Mat vien tik konsta-

¹³ Versta iš: Benedetto Croce, *Zur Theorie und Geschichte der Historiographie*, p. 49–50. Kitoje vietoje apie tai pasakoma dar išraiškingsiau: „Tikroji istorija – tai istorija, kurioje atskleidžiama individualumo raiška savame visuotinybe ir visuotinumui raiška savame individualume. Šiuo atveju klausimas nekeliamas taip, kad reiktų pavyzdžiui, Periklį užmiršti vardan politikos, Platoną – vardan filosofijos arba Sofoklį – vardan tragedijos; jis keliamas taip, kad politika, filosofija ir tragedija būtų galima apmąstyti ir išreikšti per Periklį, Platoną ir Sofoklį, o šiuos asmenis – kaip politikos, filosofijos ir tragedijos raišką tam tikru istoriniu momentu. Juk jeigu be ryšio su dvasia individas tampa ne daugiau kaip sapno šešėlis, tai tokiu pačiu sapno šešėliu tampa dvasia be savo individualios raiškos, o istoriniu požiūriu suvokti visuotinumą reiškia kartu suvokti ir individualumą ir šiuos dalykus susieti jų pačių užmegztais ryšiais“, žr. *op. cit.*, p. 95.

tuoti daiktų ir aplinkos bei aplinkybių sąsajas reikštų ne ką kita, kaip grįžimą prie kritikuojamos seno modelio (pirmiausia pozityvistinės) literatūros istorijos¹⁴. Tuo pačiu būtų iškreipta realioji, aktualioji raštijos paminklų prasmė, kuriai atskleisti tam tikra prasme literatūros istorijos ir rašomos. O ją, tą prasmę, liudija tam tikri rodikliai, kada, kaip ir kiek kurį nors kūrinį visuomenė priėmė, kada ir kodėl jį atmetė ir vėl „atrado“.

Tie vienalaikiai saitai yra tarsi kokie kanalai, kuriais srūva labai svarbi literatūros istorikui informacija. Kiekvienas raštijos paminklas atspindi tam tikrą literatūros tradiciją, taip pat tam tikrą savojo meto literatūros konvenciją ar madą; pamatiniuose tekstuose dar ryški būna tradicijos ir konvencijos ardymo tendencija, dažniau pasireiškianti negatyviu santykiu su medėti ėmusiais turinio bei fomos svarbiaisiais parametrais, o kartais – ir naujų būsimos literatūrinės mados pavidalų kontūrais bei kitokiu anturažu. Todėl literatūros istorijoje tiems

¹⁴ Kitų tikslų siekiantis komparatyvizmas šiuo atveju netrodo toks tinkamas. Štai kaip apie jį atsiliepia H.R. Jaussas viename pradžioje minėto rinkinio straipsnyje: „Reikėjo atrasti komparatyvistiką, kad iš esmės skirtingi tautinių literatūrų savitumai būtų vėl susieti. Tačiau tokie ryšiai, besiremiantys tik grynu palyginimu, pirmiausia yra indiferentiški laikui; jie netaps prasmingi laiko, istorijos požiūriu nė tada, jei kruopščiai ištyrinėsime istorines arba specifines klasines sąlygas, nulemiančias skirtingą nacionalinę temų, veikalų, žanrų ir stilių išraišką. Žingsnis, leidžias įprasminti laike literatūros reiškinį lyginimą, taip pat gražinti jiems istoriškumo kriterijų vietoj savitikslių tapusio „sąveikos“ kriterijaus, panaikintų komparatyvistinio metodo autonomiją. Šiuo atveju minėtu žingsniu yra bandymas nagrinėti ir interpretuoti tuo pat metu vykusius reiškinius: prieš pat liepos revoliuciją ir po jos parašytus programinius Heinės, Hugo ir Stendalio veikalus, – aptariant juos ne šiaip sau, kaip greta vienas kito egzistuojančius procesus, bei atkreipiant dėmesį į jų individualumą ir vietą atskirų tautinių literatūrų kontekste, bet taip pat susiejant su istoriškai platesnio proceso parametrais – „liepos revoliucija literatūroje“. Iš tikro čia paminėti ypatumai vokiečių arba prancūzų literatūros kontekste pasižymi dar kitokiais reikšmių niuansais, o apibūdindami tik istorinės situacijos būklę nebepastebime specifinių šių vokiečių ar prancūzų autorių [kūrybos] bruožų. Tačiau šitokia kaina neatrodo per didelė, jeigu galų gale paaiškėtų, kad minėtasis fenomenas man nėra išskirtinis vokiečių ar prancūzų tautinės literatūros bruožas, o bent jau literatūrinės epochos lūžio tendencija, kuri anksčiau ar vėliau pasireikš ir kitų Europos tautų literatūroje; [tą tendenciją liudija] dominavusios klasikinės humanistinės estetikos atsisakymas, atsigrėžimas į „gyvenimo prozą“, apskritai susijęs su abejonėmis dėl poezijos būtinumo prasmės, naujų literatūros formų tarp poezijos ir publicistikos atsiradimas, bet visų pirma meno atsivėrimas aktualiajai istorijai ir laiko tėkmei. [...] Literatūros istorija atskleidžia šių laikų perspektyvą bei istorinį stebėtojo požiūrį“. Versta iš: Hans Robert Jauss, „Das Ende der Kunstperiode – Aspekte der literarischen Revolution bei Heine, Hugo und Stendhal“, in: Idem, *Literaturgeschichte als Provokation*, p. 142–143.

tradicijų ir konvencijų raidos tarpsniais nuo atsiradimo iki atmirimo, toms jų atmainingoms charakteristikoms nuo pripažinimo iki atmetimo turi būti randama vietos laikant juos lygiai reikšmingais kaip pačius kūrinis (regis, panašiu santykiu galima apibūdinti raštijos kūrėjo biografijos ir visuomenės vienalaikės raidos santykį).

Siekimas literatūros istoriją pavaizduoti kaip tam tikros veiklos pavidalais apibrėžtą visuotinybę turbūt visuomet liks gražiu tikslu, link kurio karta po kartos eina literatūros istorikai. Ir vis dėlto tam tikri pastovūs dalykai, pamatiniai tos visuotinybės ramsčiai, turi jų veiklos rezultatui suteikti nekintamo, nekvestionuojant kitų kartų priimamo žinijos baro pavidalą. Lūkesčių horizonto apibūdinimas kuriuo nors laikotarpiu, jo kaitos charakterizavimas literatūros istorijai lieka svarbiausiuoju uždaviniu. „Nacionalinės“ specifikos istoriniam pasakojimui visuomet suteiks vienalaikė politinė pasirinktos tyrimui etnokultūrinės bendrijos veikla, jos valstybingumo raiška įvairiais laikotarpiais. Todėl, pavyzdžiui, kalbant apie senąją lietuvių raštiją pagrindiniu istorinio pasakojimo objektu galėtų tapti literatūrinių lūkesčių horizontų įvairiaaspėktis apibūdinimas tuo laikotarpiu ir tomis sąlygomis, kuriomis gyvavo Lietuvos Didžioji Kunigaikštija, taip pat politiniais saitais su ja susijusi Livonija, Lenkija bei Prūsija; naujosios lietuvių literatūros objektą sudarytų literatūros horizontų aprašymas modernios lietuvių tautos formavimosi kitų etnokultūrinių bendrijų apsuptyje be savos valstybės periodu; šiuolaikinei lietuvių literatūrai atitektų literatūros horizontų apibūdinimas monoetninės, savą valstybę pirmoje XX a. pusėje sukūrusios ir vėl Antrojo Pasaulinio karo liepsnose ją praradusios politinės bendruomenės horizontų raiška.

Vis dėlto prieš svarstant uždavinius, kuriuos šiandien turėtų spręsti modernioji lietuvių literatūros istorikų karta, būtina pasižvalgyti, kaip tie patys dalykai sprendžiami kitur Europoje.

III

Kad ir kokias išvadas skelbtų literatūros teoretikai, istorikos specialistai ar filosofai, nacionalinėmis (neišvengiamai keičiantis šio žodžio reikšmei), arba visuotinėmis siauresne prasme, vadinamos literatūros istorijos dėl aukščiau nurodytų priežasčių buvo, yra ir, matyt, bus rašomos. Tokio pobūdžio veiklą skatina ir veikiausiai dar ilgai skatins tautinėmis, nacionalinėmis ar netgi multinacionalinėmis vadinamų bendruomenių poreikis gauti žinių apie reikšmingus įvykių, as-

menų, reiškinių darinius, vertybinio turinio charakteristikos, pasaulėžiūrinės ir pasaulėvokinės reikšmės pasakojimai ir dar daug kitų dalykų. Globalizaciniai procesai vers tam tikroms sąvokoms suteikti naują turinį, tačiau pačios sąvokos išliks: kaip šiandien, taip ir po šimtmečio bus diskutuojama ir dėl kurios nors vienos nacijos (pavyzdžiui, britų) literatūros istorija, aprėpsiančią kultūrinio bendrumo, vienos kalbos ir kai kurių kitų kultūrinių fenomenų pagrindu kuriam laikui vėl suvienytų Europos tautų literatūros raidą, ir dėl kurios nors etnopolitinės bendruomenės (pavyzdžiui, lietuvių) raštijos tradicijų, raidos ir perspektyvų kintančios pasaulio kultūros aplinkybėmis.

Literatūros istorija laikoma svarbia priemone puoselėjant etnokultūrinės ir etnopolitinės bendruomenės identitetą. Pastarajam globalizacijos sąlygomis galima numatyti ilgą gyvenimą pirmiausia dėl edukacinio pobūdžio priešasčių (pasaulį pažįstantis jaunas žmogus visuomet lengviau įsisavina informaciją per konkretybę, atskirybę, o mūsų atveju – per lietuvių bei lietuviškumą gerosiomis šių žodžių prasmėmis). Autoriai, parašę panašaus į lietuvių likimo tautų „nacionalines“ literatūros istorijas, nurodo, iš kokių svarbiųjų dalių identitetas susideda. Tai – tam tikra pilietinė (politinė) savimonė, suformuota praeityje įvairių permainų patyrusios savos valstybingumo tradicijos; tai – savita kultūra, visų traktuojama kaip ne mažiau už valstybingumą svarbi identiteto dalis; tai – raštijos reikalams imta vartoti sava kalba, „nacionalinė“ Bažnyčia ir dar vienas kitas autentišką bendruomenės būtį liudijantis dalykas. Kultūros ir kalbos reikšmę pabrėžia, pavyzdžiui, airių literatūros istoriją parašęs Normanas Vance'as¹⁵; į valstybingumą, kultūrą ir kalbą škotų literatūros istoriją remia nesenos keurtomės apžvalgos autoriai¹⁶. Beje, tais pačiais ramsčiais: savomis valstybingumo, Bažnyčios, kalbos ir raštijos tradicijomis, anglų literatūros istoriją paremia Albertas Crollas Baughas¹⁷.

Dabar pažvelkime į padėtį, per pastaruosius penkiasdešimt metų suformuotą stambiųjų literatūros istorijų. Bendru visų bruožu reikia

¹⁵ Norman Vance, *Irish Literature: A Social History: Tradition, Identity and Difference*, Oxford: Basil Blackwell, 1990, p. 3–4 ir toliau.

¹⁶ Ronald Dyce Sadler Jack, „Introduction“, in: *The History of Scottish Literature*, vol. 1: *Origins to 1660 (Mediaeval and Renaissance)*, edited by R.D.S. Jack, Aberdeen: The University Press, 1988, p. 5; Andrew Hook, „Introduction“, in: *idem*, vol. 2: *1660–1800*, edited by Andrew Hook, Aberdeen: The University Press, 1987, p. 3–4.

¹⁷ *A Literary History of England*, edited by Albert C. Baugh, 2nd ed., London; Henley: Routledge a. Kegan Paul, 1976, p. 5.

laikyti tam tikrą chonologinę dominantę: pagarbą laiko tēkmei, epochų ir amžių raidai. Ivykiai, biografijos ir reiškiniai jose pateikiami tam tikroje istoriografinio pasakojimo vietoje, lemiamoje pirmiausia chronologinių fenomeno charakteristikų. Dar vienu bendru jų bruožu laikytina nacionalinės raštijos pradžios samprata (Viduramžiai). Na, o vienas nuo kito toks pasakojimas skiriasi didesniu dėmesiu kuriai nors vienai ar kelioms epochoms, laikotarpiams ar amžiams, jeigu jiems to pasakojimo kūrėjai ir numanomi jo skaitytojai dėl įvairių priežasčių tebetiekia ar kurį laiką dar teiks daugiau reikšmės. Pavyzdžiui, „Kembridžo anglų literatūros istorijoje“¹⁸ daugiau vietos skiriama Naujųjų (ypač Baroko dramaturgijai ir apskritai teatrui) ir Naujaisiuju laikų (pirmiausia XIX a. prozai ir poezijai) literatūrai. Panašiai elgiasi ir daugiatomės „Prancūzų literatūros“¹⁹, ir „Vokiečių literatūros istorijos“²⁰ autoriai, stengdamiesi duoti išsamesnes Renesanso, Baroko, Apšviotos, Pozityvizmo ir XX a. nacionalinės literatūros charakteristikas.

Šias ir kai kurias kitas literatūros istorijas galima ir reikia vadinti nacionalinėmis suvokiant, jog pastarojo termino turinys nuo Gervino ir Lansono laikų pasikeitė. Jei XIX a. literatūros istorijos rašytos daugiausia siekiant atskleisti paskiros nacijos savitumo raišką²¹, tai šandien į pirmą planą keliami kiti tikslai ir uždaviniai. Žvelgiant į esamas literatūros istorijas matyti, jog su nacijos kaip tam tikros etnopolitinės bendruomenės raiška glaudžiau siejama nebe su visa tos bendruomenės raidos istorija, o pirmiausia su tuo jos laikotarpiu, kuriuo toji raiška dominavo, amžininkams ir palikuonims turėjo įvairiopo didesnės reikšmės, taip pat atsispindėjo pagrindiniuose raštijos bei literatūros paminkluose, o mums tebedadedu geriau suprasti ir apibūdinti pačią epochą. Todėl apie literatūros istorijas senąja prasme ne-

¹⁸ *The Cambridge History of English Literature*, edited by Sir A.W. Ward and A.R. Waller, 15 vol., Cambridge: At the University Press, 1966–1970. Šio ir kai kurių kitų daugiatomių veikalų turiniai pateikiami šio straipsnio priede toliau.

¹⁹ *Littérature Française*, collection dirigée par Claude Pichois, 16 t., Paris: Arthaud, 1968–1979.

²⁰ *Deutsche Literaturgeschichte*, 12 Bd., München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991–2003. Čia galima nurodyti ir naują vokiečių literatūros istoriją (nebaigta leisti), kuri išvis pradedama nuo Naujųjų laikų (Renesanso): *Hansers Sozialgeschichte der deutschen Literatur vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, begründet von Rolf Grimminger, München; Wien: Carl Hanser Verlag, 1980–...

²¹ Čia pasitelkiame apibūdinimą, kurį savu metu vienoje reikšmingoje publikacijoje pateikė H. R. Jaussas, žr. šiame tome, p. 191–242, spausdinamą jo straipsnį „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“.

galima kalbėti suprantant, jog į akiratį pirmiausia pateks faktų, įvykių, biografijų ir kūrinių konglomeratas, apibrėžiamas tam tikros nacijos valstybingumą simbolizuojančios vietos ir laiko (dažniausiai XVI–XVIII a.). Kurdami pasakojimą apie kurios nors nacionalinės literatūros pradžią, autoriai paprastai pateikia tam tikras kultūrinės charakteristikas, apibūdinančias tam tikros jiems reikšmingos vietos gyventojų ryšius su Antika, pirmiausia Romos imperija, krikščionybės, raštingumo, mokslo bei mokymo sklaidą, literatūrinę veiklą ir kai kurias kitus dalykus. Pasakojime apie XIX–XX a. nacionalinės literatūros raidą dabar dažniau pirmon vieton keliama ne tautos, nacijos, valstybės, o kalbos dimensija. Jei literatūros istorija aprėpia pastaruosius šimtmečius, jos dėmesio centre dažniausiai būna kuria nors kalba kalbančios ir kuriančios bendruomenės literatūrinė raida. XIX–XX a. literatūros istorijos nūnai – tai prancūzakalbės (anglakalbės, vokiečiakalbės, lenkakalbės ir pan.) raštijos raidos, literatūros pavidalų bei jų kaitos, taip pat kūrybos sąlygų bei aplinkybių ir dar kitokie aprašymai.

Vertinant literatūros kūrinius nusistovėjusio kanono dažniausiai paįsoma. Vis dėlto tiek kanoninių, tiek naujų reiškinių vertinimai formuojami jau atsižvelgiant į didesnes galimybes, kurias literatūros mokslininkams atskleidė pastarųjų dešimtmečių humanitarinės teorinės minties pasiekimai, pirmiausia hermeneutikos teoretikų darbai. Naujesnėse literatūros istorijose raštijos paminklai, kiti literatūros artefaktai ir literatūrinės veiklos įvykiai vertinami atsižvelgiant ir į sinchroninius, ir į diachroninius kontekstus. Prie tokios minties veda, pavyzdžiui, labai panaši jau minėtos „Prancūzų literatūros“ kiekvieno tomo struktūra (pasakojimas dažniausiai pradedamas nuo istorinės kultūrinės terpės apibūdinimo, toliau einama prie raštijos raidos, literatūros proceso ypatybių tam tikru laikotarpiu aptarimo, o pabaigiamą reikšmingesnių autorių – didžiųjų rašytojų – ir svarbesnių kūrinių įvertinimu). Neseniai baigtos leisti daugiatomės „Italų literatūros“²² autoriai įvairiems teoriniams kontekstų aspektams bei konkretiems įvairaus turinio (politiniams, kultūriniais ir literatūriniais) kontekstams aptarti paskyrė pirmuosius šešis veikalo tomus (palyginimui nurodysime, jog mums įprastinė literatūros istorija šiame neabejotinai reikšmingame veikale išdėstyta keturiuose tolesniuose tomuose; tolesnės devynios knygos skirtos biobibliografinio turinio informacijai apie literatūrinės epochas, autorius ir kūrinius).

²² *Letteratura italiana*, Direzione: Alberto Asor Rosa, 10 vol., Torino: Giulio Einaudi editore, 1982–2000.

Ir konkretūs literatūros istoriografijos veikalai, ir pati kultūrinė terpė, kurioje kilo mūsų diskusija, verčia pamąstyti apie lietuvių literatūros istorijos perspektyvas. Nekyla abejonių dėl jos galimybės, reikalingumo. Vienintelė sritis, dėl kurios nūnai verta diskutuoti, yra tokios istorijos idėjinis pagrindas, turinys, jos rašymo metodai ir būtiniausi parengiamieji darbai.

Praėjusių metų pabaigoje išėjusi pirma sumanytosios tritomės „Lietuvių literatūros istorijos“ knyga – E. Ulčinėitės ir A. Jovaišo veikalas, – be kitų dalykų, rodo taip pat ir tai, kurlink galėtų ir turėtų krypti senosios raštijos istoriografiniai tyrinėjimai. Deklaravę būtinybę plačiau suvokti literatūrinio palikimo objektą²³, šio reikšmingo veikalo autoriai pirmąsyk pabandė raštijos raidą XIII–XVIII a. sieti nebe su kurios nors vienos (mūsų atveju – lietuvių) tautos literatūrine raiška, o su valstybės kaip tam tikro etnopolitinio multikultūrinio darinio raida. Ir nors paskiriems šio veikalo skyriams galima prikišti tam tikrą teorinį nenuoseklumą, metodologinį nevienodumą, vis dėlto pats autorių siekinys, jo formulavimas laikytinas neabejotinai perspektyviu. Atsižvelgus į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos specifiką (vėliau už kitas Europos gentis krikštijęsi, lietuviai sukūrė gyvybingą valstybinį darinį, tverusį daugiau kaip penkis šimtus metų; Kunigaikštijoje gyvenusios kitos tautos: gudai, lenkai, totoriai, karaimai, vokiečiai, žydai, – čia diegė, ugdė ir puoselėjo savas tradicijas, ilgainiui sudariusias įdomų kultūrinį konglomeratą; kai kurios iš tų etnokultūrinių bendruomenių, pavyzdžiui, lietuviai, lenkai, gudai, žydai, kurdami tarptautinėmis kalbomis, jau XVI–XVII a. pasiekė pripažintų literatūros aukštumų; nacionalinėmis kalbomis reikšmingų meno kūrinių buvo sukurta XVIII a.) multikultūrinis jos literatūrų paveldas gali būti itin svarbus šiandien naujoms ir senoms Europos įnamėms vėl ieškant savos vietos nuo šių metų gegužės pasikeitusiuose Sąjungos namuose. Vadinasi, pati senosios lietuvių (pastarajam terminui teikiant pirmiausia etnopolitinį multikultūrinį turinį) literatūros aprėptis, pats literatūros istoriko dėmesio ir tyrimų objektas teikia dėkingos aktualios medžiagos parašyti šiuolaikišką raštijos istoriografijos veikalą.

Šitaip žvelgiant į senąją Lietuvos raštiją pasimato tam tikros jos turinio gairės. Įdomu ir prasminga būtų atskleisti, kokiais keliais į baltų

²³ Eugenija Ulčinėitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, p. 9.

genčių gyvenamus plotus atėjo raštijos, rašymo ir raštingumo tradicija. Kokiais pavidalais ji reiškėsi įvairiais lietuvių sukurtos valstybės laikotarpiais (pavyzdžiui, monoetninės karalystės ir vėlesnės polietninės imperijos)? Kokie raštijos pavidalai ir kodėl čia buvo pirmiausia išsivinti (lyginant su artimesniais ir tolimesniais kaimynais)? Ką nauja tokia kontekste galima pasakyti apie lietuvių *sensu stricto* raštijos ir literatūros pradžia? Raida? Nerealizuotas galimybes ir pasiektas aukštumas? Kokie reiškiniai Kunigaikštijoje apskritai liudija apie išsivintą kultūros bagažą ir kokie – apie originalias kūrybiškumo apraiškas? Kokie įvairių etnokultūrinių bendruomenių sąveikos mastai, pavidalai, apraiškos? Ką apie Lietuvos senųjų įnamių mentalitetus: jų pagrindinius bruožus, kaitą ir raidą, liudija raštijos paminklai?.. Šie ir kiti galimi klausimai nūnai turėtų kilti iš pastagų kurti tam tikrą pasakojimą²⁴ neišleidžiant iš akiračio ir pagrindinių, esminių tokio diskurso tikslų. Senosios raštijos istorijoje būtina parodyti rašto, raštingumo, naujų informacijos sklaidos modelių, literatūrinės veiklos išsivainavimo mechanizmą (būdus, pavidalus, taip pat realizuotas ir nerealizuotas galimybes) ir patirtį tą mechanizmą naudojant tam tikroje multikultūrinėje etnopolitineje bendruomenėje per visą jos gyvavimo laikotarpį.

J. Girdzijausko su talkininkais parašytoji literatūros istorija turi vieną privalumą lyginant ją su anksčiau išėjusiais tokio pobūdžio veikalais. Pirmą kartą joje užsimota pasekti lietuvių (čia ilgainiui galima būtų įrašyti bet kurios kitos ar netgi kelių kitų LDK etnokultūrinių bendruomenių pavadinimus) meninės raiškos raidą etnopolitinei multikultūrinei bendruomenei praradus savą valstybingumą – santykinai didesnės kūrybinės laisvės, įvairesnių kūrybinės veiklos galimybių garantą. Su panašiomis netektimis, panašia patirtimi susidūrė kone kiekviena moderniosios Europos tauta, tad žvelgiant į 1795–1905 m. pirmiausia matosi kai kurie kultūrinės patirties bendrumai. Šiam laikotarpiui būdinga daugelis ypatybių, apibūdinančių vadinamuosius „tamsiuosius amžius“ (pavyzdžiui, X–VIII a. pr. Kr. senovės graikų istorijoje) ar „tamsiuosius laikus“ (VI–VIII a. po Kr. romanų ar germanų istorijoje). Tik lyginant kitas „tamsiųjų laikų“ etnokultūrinės bendruomenės su buvusios LDK „tautomis“ matyti tam tikras per 1795–1905 m. pastarųjų

²⁴ Nebūtinai mums įprastą tolydų ir vientisą. Literatūros istorija kaip tam tikras žanras apima kelias atmainas. Dar vieną gausiau atstovaujama jos pavidalą sudaro enciklopedijos tipo tyrimų rinkiniai, kuriuose tie patys dalykai aptariami nebe nuosekliu pasakojimu, o paskirais straipsniais, skirtais svarbesniems reiškiniams, įvykiams, raidos etapams ir pan. Apie tai plačiau žr.: David Perkins, *op. cit.*, p. 53–60.

„lietuvių“ nueito kelio ir sukauptos patirties unikalumas: tas laikotarpis yra labai gerai dokumentuotas; jis leidžia išsamiau apibūdinti literatūros raidą, jos pavidalus, kontekstus ir pan., o jo pagrindu galima daryti išvadas, kurios būtų svarbios ar bent jau įdomios ir kitoms „tamsuosius laikus“ išgyvenusioms tautoms ir nacijoms. Tokia šio laikotarpio lietuvių literatūros istorija dar nėra, bet galėtų būti parašyta. (Tęsiant pasakojimą apie XX a. ji būtų galima dalinti bent į dvi nelygias dalis ir pasirinkus užsienio literatūros istorikų, pasakojimą apie nacionalinės kultūros raidą remiančių į valstybingumo padėtį, tos padėties kaitą, apžvelgti lietuvių literatūrą iki 1940–ųjų ar 1945–ųjų ir nuo 1940 iki 1990 metų.)

Kolegos yra pastebėję tam tikras permainas, liudijančias apie literatūros istorikų, pirmiausia senosios raštijos tyrinėtojų, pastangas plėsti tyrimų lauką. Elena Baliutytė išvalgiai nurodo vieną iš būsimus šios rūšies studijų provežius pagrįsiančių kultūrinės veiklos placdarmų – Lietuvos autorių kitakalbių kūrinių tyrimą, vertimą ir publikavimą²⁵. Tai – vienas iš kelių labai svarbių barų, todėl intensyvėjanti šio turinio veikla nuteikia viltingai.

Kitą svarbų kultūrinės veiklos placdarmą sudaro biobibliografinės informacijos – pagrindo sintetiniam literatūros vaizdui susidaryti – kaupimas ir publikavimas. Ir čia šis bei tas padaryta; nuveiktų darbų akivaizdoje matyti, ko literatūros istorikams – pirmiausia būsimiems naujo turinio, kito modelio literatūros istorijos kūrėjams – užvis labiau trūksta. Būtina sukaupti informaciją apie rankraštinę Lietuvos knygą (pirmiausia lotynų, rusėnų ir lenkų kalbomis rašytąją), XVI ir XVIII–XIX a. Lietuvos leidinius lenkų kalba, XVIII–XIX a. lotynišką Lietuvos spaudą, turimą XX a. leidybos lietuvių kalba vaizdą papildyti žiniomis apie spaudą, leidybą, literatūrą lenkų, prancūzų, anglų, jidiš, karaimų ir kt. kalbomis. Nepakenktų duomenų bazės, kuriose tyrinėtojai surastų informacijos apie svarbiausias Lietuvos institucines ir asmenines bibliotekas, taip pat knygų rinkinius, esmingai paveikusius kultūros raidą.

Prasmingos veiklos barų šiai veiklai būtų galima nurodyti ir daugiau. Juose triūsti ir gero derliaus tikėtis galima puoselėjant tam tikrą terpę, palankią plačiau suvokiamos lituanistikos studijoms. Čia kalba eitų ne tik apie esamos padėties: keliolikos lituanistinių katedrų aukš-

²⁵ Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 142.

tosiose mokyklose, taip pat lituanistinių institutų, išsaugojimą, bet ir apie interdisciplininių ryšių puoselėjimą, bendrų su klasikinės filologijos specialistais, polonistais, rusistais, istorikais, kalbininkais ir dar kitais humanitarinių, socialinių ir visuomenės mokslų atstovais projektų parengimą ir įgyvendinimą. Bendradariavimo, talkos, o ne konkurencijos dvasia palaikoma ir ugdoma terpė, palanki bet kokio turinio Lietuvos kultūros studijoms, laikytina turbūt esmine sėkmingų literatūros istorijos tyrimų sąlyga.

Šitaip – kitu kampu ir kiek plačiau – mėginant žvelgti į Lietuvos multikultūrinį paveldą norom nenorom į galvą ateina mintis apie literatūros istorijos dar neišnaudotas galimybes. Dėl ypatingo santykio su esminiais pasaulėžiūros ir pasaulėvokos, taip pat kultūrinį bendrumą lemiančiais ir kūrybinį originalumą skatinančiais fenomenais ji turėtų veikti tarsi koks pasakos trečiasis brolis. Gebėdamas lemiamu metu rasti nekasdienišku sprendimu, mokėdamas pasitelkti netradicinių sąjungininkų, šis pasakos personažas lengviau už kitus praveria vartus į ateitį. Literatūros istorija šia prasme panaši į jį: rašoma pasitelkus įvairių mokslų pasiūlytus instrumentus, nuolat turtėjančių faktų, įvykių, biografijų ir t.t. aruoda, ji geriau nei bet kurie kiti humanitariniai mokslai gali mums įprasminti, padaryti žmogiškai ir pilietiškai jaukia ateitį, kuri – nežinoma, tik nuspėjama – nū skleidžiasi mūsų akims.

Įteikta 2004 m. liepos 28 d.
Parengta 2004 m. rugpjūčio 28 d.